



Területi Statisztika

Közzététel: 2024. november 27.

A tanulmány címe:

Az immunitás nyomában: a hazai turisztikai vállalatok szakágazati és területi sajátosságai a polikrízis időszakában

Szerzők:

Jáki Erika–Kádár Béla–Michalkó Gábor

<https://doi.org/10.15196/TS640605>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Területi Statisztika c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

- 1) A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
- 2) A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
- 3) A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
- 4) A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Sztj. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
- 5) A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
- 6) A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„Forrás: Területi Statisztika c. folyóirat 64. évfolyam 6. számában megjelent, Jáki Erika–Kádár Béla–Michalkó Gábor által írt, Az immunitás nyomában: a hazai turisztikai vállalatok szakágazati és területi sajátosságai a polikrízis időszakában c. tanulmány”

- 7) A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségszerűen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Az immunitás nyomában: a hazai turisztikai vállalatok szakágazati és területi sajátosságai a polikrízis időszakában

On the trail of immunity: class level and regional features of Hungarian tourism companies in the period of polycrisis

Jáki, Erika

Budapesti Gazdasági Egyetem
E-mail: jaki.erika@uni-bge.hu

Kádár, Béla

Budapesti Gazdasági Egyetem
E-mail: kadar.bela@uni-bge.hu

Michalkó, Gábor

Pannon Egyetem, GTK,
HUN-REN CSFK
Földrajztudományi Intézet
E-mail:
michalko.gabor.istvan@
gtk.uni-pannon.hu

Kulcsszavak:

turizmus,
ORBIS,
vállalat,
pénzügyi beszámoló,
válság

A tanulmány – a hozzáférhető szakirodalomban észlelt rés kitöltése érdekében – arra vállalkozik, hogy mintegy 27 ezer magyarországi turisztikai vállalatra¹ kiterjedően bemutassa a Covid19-világjárvány pénzügyi hatásait, azok szakágazati és területi sajátosságait. A kutatás a turizmusban egyrészt 2018 és 2022 között az árbevétel, valamint az üzemi szintű eredmény változásait, másrészt a tárgyi eszköz-beruházás volumenének alakulását, harmadrészt a 2016 és 2023 között megszűnt cégek székhelyeinek területi és közigazgatási besorolás szerinti mintázatát vizsgálta. A szerzők különböző megközelítésben értékelték a nemzetgazdasági ág teljesítményét: vállalati szinten mediánértékekkel, szakágazati szinten aggregált adatokkal és a megszűnt cégek arányának elemzésével. A kutatás – többek között – a következő eredményeket tárta fel: a kemping szakágazat egyik nyertese volt a válságnak, az italszolgáltatás pedig – csökkenő árbevétel mellett is – növelte eredményességét, a Balaton térségét, azon belül is a vendéglátás ágazatot kímélték meg leginkább a Covid19-járvány miatti lezárások.

To fill the gap in the Hungarian and international literature, this study aims to present the financial impact of the pandemic Covid-19 on about 27 thousand Hungarian tourism companies, as well as their class level and territorial characteristics. The research examined the changes in turnover and operating profit in tourism between 2018 and 2022, the changes in the volume of investment in fixed assets,

¹ A tanulmányban a cég, a társaság, a vállalat és a vállalkozás egymás szinonimái.

Keywords:
tourism,
ORBIS,
company,
financial statement,
crisis

and the pattern of the headquarters/ establishments of firms that ceased to exist between 2016 and 2023, by area and administrative classification. The research explored the performance of the section through different approaches: median values at the company level, aggregated data at class level and analysis of the proportion of firms that ceased to exist. Among other things, the research revealed the following results: the class of camping was one of the winners of the crisis; the beverage service increased its profitability, despite declining revenues; and Lake Balaton region, including the catering division, was mostly spared by the closure due to the Covid-19 pandemic.

Beküldve: 2024. augusztus 19.

Elfogadva: 2024. október 14.

Bevezetés

A mobilitást és a társadalmi érintkezést korlátozó állami, önkormányzati intézkedések, valamint a lakosság megbetegedéstől való féelme a 2019-ig rekordot rekordra halmozó turizmus működését egyik napról a másikra ellehetetlenítette, és a járvány éveken keresztül vissza-visszatérő hullámai jelentős kihívások elé állították a turisztikai szolgáltatók többségét (Harchandani–Shome 2021, Yopez–Leimgruber 2024). A világméretű turistaforgalom 2020-ban 72, a 2021-ben 69, 2022-ben 34, 2023-ban pedig 11%-kal volt alacsonyabb a rekordévnak számító 2019. évihez képest (UNWTO 2024). A nemzetközi turistaérkezések visszaesésének mértékében észlelt regionális különbségek a politikai döntések, az oltási hatékonyság, a lezárásokkal kapcsolatos fegyelem és a rettegés szintjének együttes hatását tükrözik (Michalkó et al. 2022b, del Mar Alonso-Almeida et al. 2024). Az országhatárokon belüli, úgynevezett belföldi-vendég-forgalom kényszerű élénkülése ugyan mérsékelte a külföldi kereslet elmaradásából származó veszteségeket, de a túlturizmushoz (overturizmus) szokott nagyvárosok szolgáltatói már nehezebben birkóztak meg a világjárvány okozta megpróbáltatásokkal (Koh 2020, Anguera-Torrell et al. 2021, Duro et al. 2023).

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization – WHO) ugyan 2023. május 5-én megszüntette – az általa 2020. március 11-én kihirdetett – Covid19-világjárványt, az időközben kirobbant nemzetközi katonai konfliktusok, különösen a 2022. február 24. óta tartó orosz–ukrán háború újabb, immáron egészen más természetű válságok következményeivel szembesítették a turizmus európai képviselőit (Se-

bastian et al. 2023). A gazdaságnak a világjárvány lecsengését követő újraindítása jelentős energiaszükséglettel párosult, amelynek kielégítése – egyrészt az ágazat számos szerkezeti problémájára, másrészt az Európai Unió (EU) Oroszországgal kapcsolatos szankcióira és az azokra adott válaszokra visszavezethető energiaár-növekedés miatt – áremelkedést vont maga után (Gajdzik et al. 2024). Az energiaárak jelentős mértékű megugrása a lakossági és a vállalati szférát egyaránt érintette, valamint tovagyűrűző hatása miatt – országonként különböző mértékű – inflációval párosult (Shahzad et al. 2024). Az egymást időben is átfedő Covid19-világjárvány, energiaválság és megugró infláció úgynevezett polikrízist alakított ki, amelynek egyik érintettje a turizmus volt (Michalkó et al. 2022a). A magyarországi turisztikai vállalkozások polikrízisét a szomszédos Ukrajna és a turisztikai kereslet tekintetében korábban ugyancsak élénkület mutató Oroszország egymás közötti háborújával összefüggő kedvezőtlen piaci folyamatok is mélyítették (Misini–Tosuni 2023). A hazai turizmus kisebb-nagyobb turbulenciákkal (például gázai konfliktus, reálbércsökkenés, EU-s támogatások elmaradása) tarkított polikrízisét a különböző kormányzati intézkedések ugyan feltehetően enyhítették, de a vállalatok működésében jelentős, szakágazati és területi sajátosságokat mutató átalakulások mentek végbe (Boros–Kovalcsik 2021, Jászberényi et al. 2021, Fekete-Fábián–Jánosi 2022).

Miközben a napjainkban észlelt polikrízis kialakulásában meghatározó szerepet játszó Covid19-járvány megfékezését az orvosi Nobel-díjat érő vakcina segítette, a túlélésben az egyén immunrendszerének állapota volt kulcsfontosságú. A turizmus a világjárvány egyik legnagyobb áldozatának nevezhető, az egykori sikerágazat a forgalom és a bevételek tekintetében soha nem látott mértékű visszaesést volt kénytelen elkönyvelni, amelynek pénzügyi lenyomatát a turisztikai kereslet igényeinek kielégítésére hivatott vállalatok éves beszámolóit tartalmazzák.

A 2024 tavaszán elvégzett vizsgálat – elsőként a hazai és a nemzetközi szakirodalomban – arra vállalkozik, hogy az ORBIS-adatbázisban [1] a magyarországi összes turisztikai vállalatról a 2016 és 2022 közötti időszakra elérhető adatok elemzésével bemutassa a polikrízis árbevételre és eredményességre gyakorolt hatásait, valamint a beruházási volumen változását. Kutatásunk kiterjed a vállalatmegszűnések területi és közigazgatási megoszlásának vizsgálatára is. E tekintetben immunisnak azokat a cégeket tekintettük, amelyek 2024-ben még működtek, és az immunitás szakágazati, területi, valamint közigazgatási településkategória szerinti sajátosságait vizsgálva ezeket vetettük össze a 2020 és 2023 közötti időszakban megszűntekkel. A turizmus és a pénzügy válságészlelést célzó összefonódására épülő vizsgálat újdonságértéke elsősorban az adatbázisba vont cégek számosságában, az ágazati összetettség és a szakágazati sokszínűség egyidejű megjelenítésében, valamint az immunitás területi és közigazgatási sajátosságainak kiemelésében rejlik.

Elméleti háttér

A turizmus egy korábban nem tapasztalt mértékű válsággal lépett a 21. századba, és az elmúlt negyedszázadot rendszeresen jelentkező, a nemzetgazdasági ágat kisebb-nagyobb recesszióval sújtó, világméretű és regionális válságok tarkították (Michalkó et al. 2023). A turizmus növekedési pályáját ideig-óráig megtörő jelenségek leginkább a terrortámadásokra, a járványokra és a gazdasági környezetben jelentkező zavarokra vezethetők vissza (Jászberényi et al. 2021). A „tourism” és a „crisis” kifejezések együttes előfordulására az egyik legnagyobb világméretű bibliográfiai adatbázis, a Scopus cím–kulcsszó–absztrakt szűrőjében rákeresve 5220 találatot kapunk. A „crisis” és a „tourism” tudományos közzétételekben megjelenő első együttes előfordulása (Dupuy 1972) óta eltelt időszakot három egyenlő részre osztottan vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az összes rekord 92,4%-a a 2007 és 2024 közötti időszakra jut, továbbá a „crisis” kifejezés 1972 és 1989 között az összes turizmusról szóló közzététel 0,95, 1990 és 2006 között 2,10, 2007 és 2024 között pedig már 3,41%-ában fordul elő. Tehát a turizmus válságai leginkább a közelmúlt tudományos kutatásainak tárgyát képezik, amelyek a vizsgált nemzetgazdasági ágat negatívan befolyásoló jelenségek előfordulásának gyakoriságát is jelzik (Hall 2010, Drammeh 2024).

A terrorizmus a New York-i ikertornyok és más egyesült államokbeli célpontok ellen elkövetett 2001. szeptember 11-ei merényletekkel összefüggésben kapcsolódott be a turizmusbiztonságot vizsgáló kutatások fő áramlatába (Goodrich 2002), de a vértlen turistákat is érintő váratlan és arctalan agresszió – főleg az egyiptomi és a török üdülők esetében – már korábban is a „teoretikus kánon” szerves része volt (Sönmez–Graefe 1998). A tunéziai Port El Kantaoui-ban (2015), Párizsban (2015), Brüsszelben (2016), Nizzában (2016) és Barcelonában (2017) elkövetett, az Iszlám Államhoz köthető terrorakciók a vérontás okozta gyász feldolgozásának elősegítése mellett jelentős kommunikációs kihívásokkal is szembesítették a népszerű turisztikai desztinációk menedzsmentjeit (Barbe et al. 2018). Amíg a terrortámadások többsége viszonylag gyors lefolyású depressziót okozott egy-egy turisztikai desztinációban, addig az említett merényletek már – a 2002/2003-as SARS-vírusfertőzéshez és a 2008–2009. évi pénzügyi összeomláshoz hasonlóan – a nemzetközi turistaérkezések számának nagymértékű csökkenésében mérhető, világméretű válsághoz vezettek (UNWTO 2023). A turizmus fejlődési pályájának megtorpanásával és a forgalom történelmi léptékű visszaesésével párosuló Covid19-világjárvány előszele a főleg Dél-Kelet-Ázsia térségét érintő, SARS-vírus terjedésére visszavezethető világjárvány időszakában jelentkezett, a turisztikai szolgáltatók és a turisztikai desztináció menedzsment (TDM-) szervezetek a túlélésben, valamint az újrakezdésben egyaránt jelentős tapasztalatokra tettek szert (Dwyer et al. 2006, Mao et al. 2010, Min et al. 2011). A turizmusban érdekelt szolgáltatók és desztinációk menedzsmentje a felhalmozott tudás ellenére szinte tehetetlenül állt a 2020-ban világméretűvé szélesedő

és éveken keresztül elhúzódó Covid19-járvánnyal szemben, az állami és önkormányzati korlátozások egyrészt ellehetetlenítették a kínálat korábban megszokott volumenű értékesítését, másrészt a kereslet oldalán a megbetegedéstől, illetve az utazással párosuló viszontagságoktól való félelem gátolta az útra kelést, különösen a határokon átívelő turisztikai mobilitást (Rather 2021, Seyfi et al. 2023). A nemzetközi turizmus mutatóit érdemben befolyásoló válságok harmadik csoportját a gazdasági környezet képezi, a 2008–2009. évi gazdasági világválság a hitelezésekre, a beruházásokra, az üzemeltetésre, de leginkább az utazási kedvre gyakorolt – szakágazati és területi különbségeket felvonultató – hatása újra megörözte a világgazdaság egyik vezető ágazatának fejlődési pályáját (Smeral 2009, Song et al. 2010, Dumičić et al. 2017, Armstrong–Read 2018).

A turizmus legújabb kori történelmében a 2020-ban kirobbant Covid19-világjárványt megelőzően nem fordult elő, hogy világméretűen két egymást követő évben – a fejlődési pályáról letérve – tartósan visszaessen a nemzetközi turistaérkezések száma, valamint a három egymást követő évet jellemző recesszió hátterében a negatív hatások interferenciája, vagyis sajátos polikrízis húzódik meg (UNWTO 2023). Utóbbinak a nemzetközi szakirodalomban való elterjedése a Covid19-járvánnyal kezdődött, alapvetően a világjárvány alakította ki, és egymást átfedő, gyorsan kirobbanó, azonban nehezen elmúló válságokban jelenik meg (Lawrence et al. 2024). A polikrízis turisztikai kontextusba helyezése gyermekcipőben jár, ahogyan a turizmus gyökérszerűen átszövi az antropocén korszak gazdaságát és társadalmát, úgy különösen környezeti hatásainak posztdiszciplináris értelmezése is előre vetíti a negatív externáliákkal szorosan összefüggő következményeit (Matlovič–Matlovičová 2024). Bianchi–Milano (2024) a poszt-Covid polikrízis természetét elemezve arra a megállapításra jutnak, hogy a turizmus hatásainak ortodox értelmezését fel kell váltaniuk a kapitalizmussal fennálló kapcsolat újraértékelését szolgáló megközelítéseknek. Higgins–Desbiolles (2024) a polikrízisből való kiútkeresés kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy a jövő záloga a mély adaptáció, a közelgő összeomlásért részben felelős turizmus átalakítása, így az ökológiai rendszer a megbékélés, a lemondás, a rugalmasság és a helyreállítás elvei mentén őrizhető meg. A polikrízis tehát felfogható úgy is, mint a turizmus egy soha vissza nem térő lehetősége a fenntarthatóság elvének érvényesítésére (Candia–Pirlone 2022).

Mindamellet, hogy a turizmusban érdekelt vállalatok működésük során törekszenek a fenntarthatóság szem előtt tartására, a polikrízis időszaka számukra a túlélésről, az újraindulásról, immunrendszerük megerősítéséről szólt (Cheng et al. 2022, Huang et al. 2024). A poszt-Covid időszak eddig napvilágot látott kutatási eredményei arra engednek következtetni, hogy a turizmusban érdekelt vállalatok kombinált túlélési stratégiát követnek, amelyben többek között az állami támogatások igénybevétele, a szolidaritáson alapuló üzleti kapcsolatoknak, a tartalékok felhasználásának, a profilbővítésnek, vagy éppen a profilváltásnak, az alkalmazottak és az egységek száma, illetve a nyitvatartási idő csökkentésének, valamint új keresleti

szegmensek bevonásának egyaránt szerepe van (Rukumnuaykit et al. 2022, Wijaya et al. 2022, Castro–Moreira 2024, Gupta et al. 2024, Hovardaoglu–Calisir-Hovardaoglu 2024). A túlélés kulcsa a turizmus reziliens volta, amely az ágazatban érdekelt vállalatok immunitásán alapszik (Colmekcioglu et al. 2022). Míg a rugalmas ellenállás (reziliencia) elterjedt fogalom a nemzetközi és a hazai turizmuskutatásokban (Gonda 2022), az immunitás, vagyis az ellenálló képesség kulcsmomentumainak feltárása, különösen szakágazati és területi tényezőinek megismerése azonban még várat magára. Bod (2020) a poszt-Covid időszak európai gazdaságát elemezve arra a megállapításra jut, hogy az immunitás kulcsa a kohézió.

A Covid19-világjárvány által kirobbant válság hatásának a turizmusban működő vállalatok pénzügyi beszámolóiból kirajzolódó sajátosságait mind ez ideig elvértve mutatták ki a tudomány eszköztárának felhasználásával. Magyarországon egyáltalán nem találkozhatunk ilyen törekvésekkel, de a nemzetközi szakirodalomban is ritka a turizmus ágazatot összetettségében vizsgáló, szakágazati és területi, közigazgatási sajátosságaira egyaránt kiterjedő, jelentős volumenű adatbázisra épülő elemzés. Sequeira et al. (2024) Portugáliában a turizmusban, pontosabban a borászatban, az ORBIS adatbázisban szereplő 13 ezer cég vonatkozásában, jogi megközelítésben vizsgálták a világjárvány során alkalmazott számviteli műveleteket. Saus-Sala et al. (2024) a „pénzügyi egészség” szempontjából foglalkoztak spanyolországi (katalán és galíciai) falusi turisztikai vállalkozásokkal, annak érdekében, hogy a jövedelmezőségükre és a fizetőképességükre koncentrálva mérjék fel túlélőképességüket.

Kutatási kérdések

A feltáró kutatás célja új irányok és kérdések meghatározása a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ág egyes ágazatainak elemzéséhez. A 2020–2024-es polikrízis magyarországi turizmusban észlelt hatásának elemzése során az árbevétel, az üzemi eredmény és a tárgyieszköz-változásra fókuszáltunk, valamint az immunitás szempontjából területi és közigazgatási településkategória szerinti megoszlásokat vizsgáltunk. A kutatásunk fő céljaként annak feltárását tűztük ki, hogy mely földrajzilag és közigazgatásilag lehatárolható területek voltak érintettek leginkább a Covid19-válság által a szálláshely-szolgáltatásban, vendéglátásban.

Kutatási kérdéseink a következők:

1. Hogyan változott a hazai turizmus szakágazatainak árbevétele és üzemi eredménye (earnings before interest and taxes – EBIT) a 2019. évihez képest a 2020–2022-es időszakban?
2. Milyen tárgyieszköz-beruházási volumen jellemezte a hazai turizmus egyes szakágazatait a 2016–2022-es időszakban?
3. Kimutatható-e mintázat a 2020–2023-es időszakban megszüntetett cégek esetében: földrajzi fekvés, közigazgatási településkategória szempontjából a turizmus két ágazatában Magyarországon?

Adatbázis

Annak ellenére, hogy az élményszerzéssel és a szolgáltatások igénybevételével párosuló környezetváltózásként meghatározott turizmus napjaink társadalmi, gazdasági életének szerves részévé vált, így a mindennapokba való szerteágazó beágyazottsága elvitathatatlan (Michalkó 2023), továbbá mint nemzetgazdasági ág statisztikailag és a nemzeti számlák vonatkozásában egyaránt megragadható (Hinek 2020, Tóth–Tóth 2020). A kutatás a Gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozásában (TEÁOR'08) a turizmus két ágazatát, az 55 szálláshely-szolgáltatást és az 56 vendéglátást, valamint ezek alágazatait vizsgálja. A Moodys által kezelt ORBIS adatbázisból 2016–2022. évekről letöltöttük a nyolc turisztikai szakágazatba (TEÁOR-kódhoz) tartozó vállalkozások pénzügyi adatait. Az említett adatbázis világszerte megközelítően 489 millió nyilvános és magánvállalkozás pénzügyi adatait tartalmazza, beleértve Európát is (Moodys 2024), és egyre keresettebb adatforrásnak számít a turizmus nemzetközi vizsgálatában (Succurro–Boffa 2018, Tobón Perilla et al. 2022, Paule-Vianez et al. 2024). A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint 2018-ban a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban 30 624 vállalkozás volt aktív (KSH 2024), az ORBIS-ből 27 169 magyarországi székhellyel rendelkező vállalat pénzügyi adatait (mérleg- és eredménykimutatásuk sarokszámait) töltöttük le, így a vállalkozások körülbelül 90%-a szerepel vizsgálatunkban. Az ORBIS adatbázisból 2024. májusig bezárólag a vállalatok következő adatait is bevontuk: alapítás és megszüntetés dátuma (utóbbi, amennyiben releváns), bejegyzett székhelyének címe. Az irányítószám alapján meghatároztuk a földrajzi, a székhely alapján a közigazgatási besorolást. Az 1. táblázat a főtevékenységük TEÁOR-kódjai szerint mutatja be a vizsgálatba bevont vállalkozások számosságát.

1. táblázat

A vizsgált turisztikai vállalkozások száma főtevékenység szerint, 2022 NACE codes with sectoral descriptions

TEÁOR-kód	Főtevékenység	Szám
55 Szálláshely-szolgáltatás		
55.10	Szállodai szolgáltatás	2 347
55.20	Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás	1 548
55.30	Kempingszolgáltatás	146
55.90	Egyéb szálláshely-szolgáltatás	1 349
56 Vendéglátás		
56.10	Éttermi, mozgó vendéglátás	16 377
56.21	Rendezvényi étkeztetés	256
56.29	Egyéb vendéglátás, azaz konyhaüzem ételszolgáltatása, ételszállítás, üzemi étkeztetés	1 521
56.30	Italszolgáltatás	3 625
Összesen		27 169

Forrás: saját szerkesztés az ORBIS adatbázis alapján.

A tanulmányunkban a továbbiakban a következő rövidített megnevezéseket használjuk: a *Szállodai szolgáltatást* szállodáknak, a gyermeküdülő, üdülőtábor, vendégház és bungaló, falusi ház, faház, ifjúsági szálló, turistaszálló, menedékhely egységeket tartalmazó *Üdülési, egyéb átmeneti szállásbely-szolgáltatást* üdülőknek, a *kempingszolgáltatást* kempingnek, valamint az *Egyéb szállásbely-szolgáltatást*, melybe a diákszálló, kollégium, munkásszálló, családi panzió, szoba bérbeadása tartozik, egyéb szálláshelynek nevezzük. A vendéglátás esetén az *Egyéb vendéglátás, azaz konyhaiüzem ételszolgáltatása, ételszállítás, üzemi étkeztetés* rövidítjük egyéb vendéglátásra, a többi megnevezést változatlanul hagyjuk.

Módszertan

Három megközelítésből is vizsgáltuk a turizmus teljesítményét: vállalati szinten, szakágazati szinten aggregált adatokkal, továbbá a megszűnt cégek arányát is elemeztük. A vállalati szintű adatok esetében a mediánértékeket vettük figyelembe, és a következő szűrési kritériumokat alkalmaztuk: legyen adat a befektetett eszközökről és az összes eszközről, a vállalat nullánál nagyobb árbevétellel rendelkezzen, legalább 1 főt alkalmazzon és legyen bérköltsége. Az egyes évekre vonatkozóan a szakágazati szintű EBIT-haszonkulcs (marzs) és éves árbevétel-változás mediánértékének vizsgálata során Wilcoxon tesztet végeztünk, amelynek célja, hogy azt igazolja, van-e szignifikáns különbség a két év mediánja között. A szakágazati szintű aggregált adatok esetében az árbevétel és az EBIT-értékeket a bázisévre (2019) a 2020–2021–2022. évi KSH² által közzétett fogyasztóiár-indexszel (infláció) korrigáltuk annak érdekében, hogy az árváltozás hatását kiszűrjük, és így közelítőleg kimutassuk a volumenváltozást. Míg a szálláshely-szolgáltatás esetében a szolgáltatások, addig a vendéglátás esetében az élelmiszerek fogyasztóiár-indexét használtuk. A szolgáltatások fogyasztóiár-indexe 2020–2021-ben 2,9% volt, majd 2022-ben 7,1%-ra nőtt. Az élelmiszerek fogyasztóiár-indexe 2020-ban 7,2%-os növekedést mutatott, 2021-ben visszaesett 4,1%-ra, és 2022-ben kiugróan növekedett (26%). Példaként mutatjuk a kumulált 2022. évi változó (árbevétel és EBIT) 2019. évi értékének számítását:

$$\sum \text{Szektor változó } 2019. \text{ korr. értéke}_{2022} = \frac{\sum \text{Szektor váll. érték } 2022}{(1 + i_{2020})(1 + i_{2021})(1 + i_{2022})}$$

ahol i az adott évi vonatkozó fogyasztóiár-index.

A tárgyi eszközök értékét a számviteli törvényben meghatározott mértékben kell évek alatt elszámolni. A tárgyi eszköz-beruházás mértékét egy adott évre indirekt módon (a tárgyi eszköz-állományváltozás és az értékcsökkenés alapján, és viszonyítottuk a Tárgyi eszköz (T-1) bázisév állományához), és a következő képlettel számoltuk ki:

$$= \frac{\text{Tárgyi eszköz beruházás}_T (\% - \text{ban})}{\text{Tárgyi eszköz}_{T-1} + \text{Értékcsökkenés}_T} \cdot \text{Tárgyi eszköz}_{T-1}$$

ahol T a beruházás éve.

² https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0002.html

Immunisnak tekintettük azokat a társaságokat, amelyeket 2018 előtt alapítottak és 2024-ig nem szüntettek meg (20 662 cég). Évente áttekintettük a vállalkozások megszüntetését, és az összehasonlíthatóság érdekében megvizsgáltuk, hogy az adott ágazatban mekkora volt a megszüntetések aránya. Z-tesztet alkalmaztunk, hogy megállapítsuk, van-e statisztikailag szignifikáns különbség a vizsgálati egységek között. A földrajzi elhelyezkedés és közigazgatási besorolás szerinti vizsgálatnál nem vettük figyelembe a 2020 előtt megszüntetett cégeket, így 18 792 vállalkozást vizsgáltunk. A közigazgatási településkategóriák közül a nagyközségeket és községeket összevontuk, a megyei jogú városokat és vármegyeszékhelyeket pedig „megyei városok” néven szerepeltettük. Négy közigazgatási egységet hasonlítottunk össze: főváros, megyei város, város, valamint nagyközségek és községek. Földrajzi szempontból kilenc területi egységet különböztettünk meg. A fővárost, Pest vármegyét és a Balaton turisztikai régiót külön egységnek vettük, továbbá a hat tervezési-statisztikai régiót alkalmaztuk a területi bontásnál, az irányítószám első két számjegye alapján.

Eredmények

Ebben a fejezetben részletesen bemutatjuk a Covid19-válság hatásait a szálláshely-szolgáltatás és a vendéglátás ágazatokra, különös tekintettel az árbevétel és EBIT-mutatók alakulására, valamint a tárgyieszköz-beruházások dinamikájára. Az eredmények vállalati és szakágazati szintű elemzésével kimutathatóvá válnak az egyes szakágazatok egymástól eltérő válságra adott válaszai, valamint az állami támogatásoknak a túlélésben és a hosszú távú stabilizációban játszott szerepe. A fejezet további részében a vállalatok megszüntetésének és az ezzel összefüggő immunitás területi vizsgálatával elemezzük a szakágazatok ellenálló képességét.

Az árbevétel és az EBIT vállalati és szakágazati szintű elemzése

Az 1. ábrán a vizsgált vállalkozások szakágazati szintű aggregált éves árbevételének (egyszínű oszlopok, elsődleges tengely) és EBIT (mintázatos oszlopok, másodlagos tengely) értékének alakulását hasonlítottuk össze a Covid19-válság előtti 2019. évhez képest. Az első négy oszlop mutatja a szálláshely-szolgáltatás szakágazatait (Szálloda, Üdülő, Kemping és Egyéb szálláshely), az utolsó négy pedig a vendéglátását (Éttermi, mozgó vendéglátás; Rendezvényi étkeztetés; Egyéb vendéglátás; Italszolgáltatás). Az adatokat a Melléklet M1. táblázat tartalmazza.

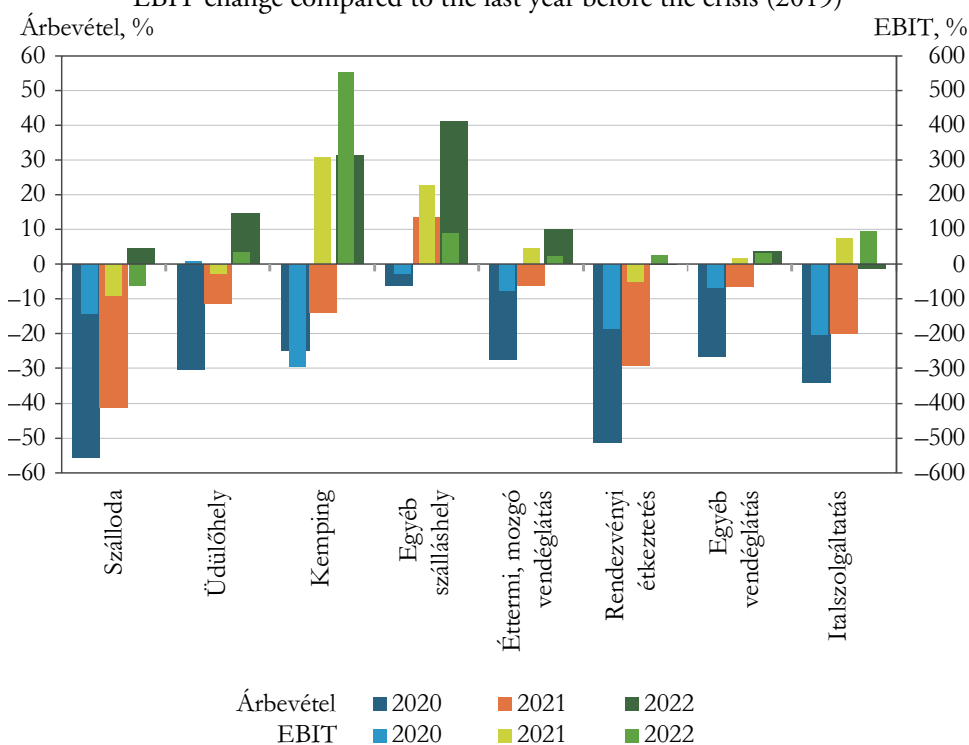
Az aggregált szakágazati szintű árbevétel és EBIT tömeg elemzését a következőkben összekötöttük az éves bontású szakágazati szintű árbevétel (Melléklet M2. táblázat) és EBIT-haszonkulcs (M3. táblázat) mediánértékeivel is. Az egyes évi szakágazati szintű EBIT-haszonkulcs- és árbevétel-változás mediánértékeinek vizsgálatánál Wilcoxon-tesztet végeztünk 5 és 10%-os szignifikanciaszint mellett,

amelynek célja, hogy igazolja, van-e szignifikáns különbség az adott szektor két egymást követő év mediánértékei között. A kapott eredmények azt mutatják, hogy a Covid19-válság miatti (2019-ről 2020-ra) mediáneredményesség és árbevétel-visszaesés, majd 2021-ben a válság utáni kilábalás (mediáneredményesség javulása és medián árbevétel növekedése) az egyes szakágazatok esetében szignifikáns, kivéve például az eredményesség vizsgálatánál a *kemping* és az *egyéb szálláshely-szolgáltatás*, ahol a teszt a vállalatok viszonylag alacsony elemszáma miatt nem igazolta a szakágazatok eredményességének szignifikáns változását.

1. ábra

A turisztikai szakágazatok inflációval korrigált évenkénti átlagos árbevételének és EBIT-értékének változása 2019. évhez képest

Inflation-adjusted tourism industry average sales revenue and EBIT change compared to the last year before the crisis (2019)



Forrás: saját szerkesztés az [1] adatbázis alapján.

Szálláshely-szolgáltatás

A szálláshely-szolgáltatás ágazatban a *szállodák* esetében volt a legnagyobb árbevétel-visszaesés 2020-ban (–56%), ami az állami és önkormányzati korlátozásokkal, az átmeneti bezárásokkal, továbbá a külföldi turisták elmaradásával magyarázható. A medián árbevétel változása alapján a vállalkozások felének forgalma legalább

egyharmadával (–32%) csökkent 2019-ről 2020-ra (Melléklet M2. táblázat), azaz az ágazat vállalkozásainak nagy része jelentős mértékű árbevétel-visszaesést szenvedett el. Az ágazatban 2021-ben nem javultak érdemben sem az aggregált, sem a mediánértékek, de 2022-ben a forgalom inflációval korrigálva 5%-kal nőtt 2019-hez képest (M1. táblázat), azaz a Covid19-járvány kezdetétől a harmadik évben, 2022-ben tért vissza a kereslet és az árbevétel a 2019. évi szinthez.

A *szállodák* szakágazat aggregált EBIT szinten is jelentősen visszaesett 2020-ban, de 2021-ben és 2022-ben sem érte el a 2019. évi szintet. Ezzel szemben a medián EBIT-haszonkulcs vállalati szinten visszaállt a Covid19-járvány előtti 8%-ra (M3. táblázat), azaz a szakágazatban a vállalkozások felének rendeződött az eredménytermelő képessége. Az eltérés abból ered, hogy az aggregált adatokban a 2019-ben még jelentős eredménytomeget elérő nagyobb szállodaláncok (például Danubius Hotels, Hunguest Hotels, Accor) nem tudták helyreállítani eredménytermelő képességüket 2022-re sem, így hosszabb távon megszenvedték a Covid19-járvány hatását. Az *egyéb szállásbely-szolgáltatások* szakágazatban az aggregált árbevétel 2020-ban 6%-kal csökkent (vállalati mediánváltozás –13%), majd 2022-re 35%-kal nőtt 2019-hez képest. Az aggregált EBIT értéke 2021-re 200, 2022-re pedig 100%-kal nőtt 2019-hez képest, így ez a szektor EBIT és árbevétel tekintetében immunisabbnak bizonyult, sőt 2021-ben nyertese volt a válságnak. Az árbevétel a *kemping* szakágazatban 2020-ban 25, 2021-ben pedig 14%-kal esett vissza, míg az *üdülő* szakágazatban 2020-ban 30, 2021-ben pedig 11%-kal csökkent. Az *üdülő* EBIT értéke mérsékelten változott (–27 és +35% között), míg a *kempingé* 2020-ban –295% volt (egyetlen vállalat nagy összegű tárgyeszköz-kivezetése miatt), majd 2021-re 307, 2022-re pedig 553%-kal nőtt. Összességében míg az *egyéb szállásbely-szolgáltatás* szakágazat immunisabbnak bizonyult, addig a *kemping* szakágazat a Covid19-válság egyik nyertesének tekinthető. A későbbiekben érdemes lenne empirikusan is megvizsgálni utóbbi szakágazat 2020 és 2022 közötti változásait.

Vendéglátás

A vendéglátásban 2020-ban a legnagyobb árbevétel-visszaesést a *rendezvényi étkeztetés* szenvedte el, majd az *italszolgáltatás* következett, amelynek árbevétele mindhárom vizsgált évben elmaradt a 2019-es szinttől. Azonban az italszolgáltatás EBIT tömege 2021-ben 73, 2022-ben pedig 93%-kal nőtt 2019-hez képest (Melléklet M1. táblázat). Hasonló tendenciát mutatnak a mediánértékek is. Az italszolgáltatás szakágazatban a medián EBIT-haszonkulcs –6% volt 2020-ban, jelezve a jelentős veszteségeket (M3. táblázat). A csökkenő árbevétel ellenére a növekvő eredmény a működés optimalizálásával és a költségek csökkentésével magyarázható. Érdekes kutatási irány lehet, hogy az italszolgáltatás szakágazat hogyan szervezte át működését, és milyen innovatív megoldásokat alkalmazott a Covid19-válság hatására. Az *éttermi és mozgó vendéglátás*, valamint az *egyéb vendéglátás* árbevétele 27%-kal esett vissza, de 2022-re mindkét szakágazat forgalma meghaladta a 2019. évi szintet. Az EBIT érték 2021-ben és 2022-ben mindkét szakágazatban egyaránt növekedett (M1. táblázat).

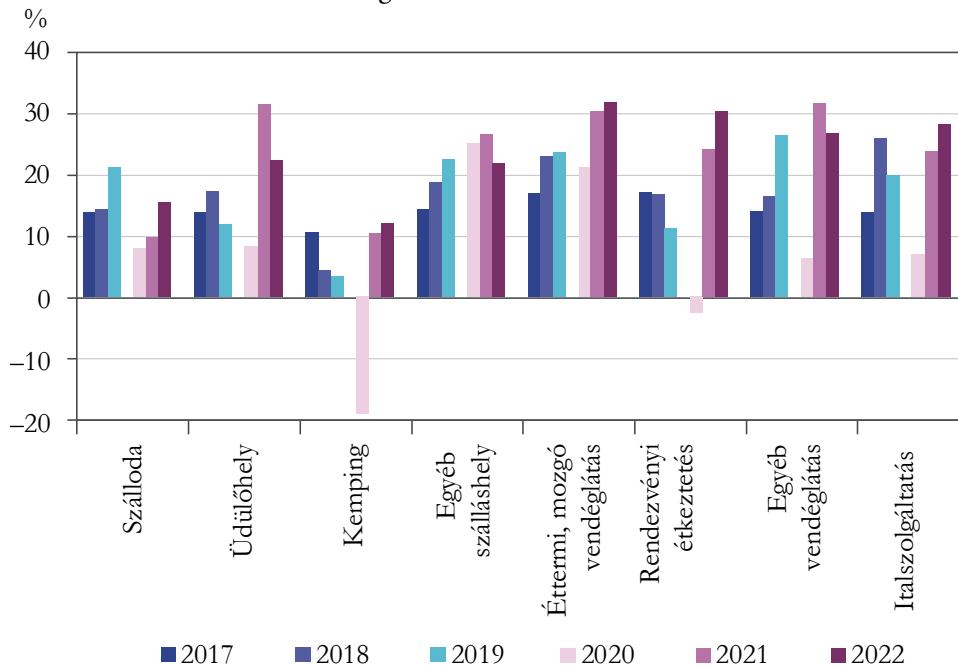
A tárgyieszköz-beruházás vizsgálata

A Covid19-világjárvány idején a kormány jelentős intézkedésekkel támogatta a turizmust, beleértve az adó- és járulékkedvezményeket, a szálláshely-fejlesztési támogatásokat, a kedvezményes hiteleket és a Széchenyi Kártya Program bővítését (Pajrok 2022). A Kisfaludy Program keretében a szálláshelyek megújítására 150, ebből a 100 szoba feletti kapacitású vidéki szállodák, illetve a magánszálláshelyek fejlesztésére 85, illetve 60 milliárd forintot fordítottak, és 5 milliárd keretösszeget nyitottak meg a kempingek és üdülőházak fejlesztésére (Kormany.hu 2020). A vállalati adatok alapján összesen 225 milliárd forint beruházási intenzitást azonosítottunk a szálláshely-szolgáltatásban 2020 és 2021-ben, ami megmutatja az állami támogatások jelentős hatását.

Soós–Várhelyi (2021) kérdőíves felmérése szerint a szálláshelyek többsége – a csökkent forgalmat kihasználva – felújításokat végzett. Míg épületfelújítást 43, berendezés-korszerűsítést 15,1, jelentős beruházást 10 és szolgáltatásfejlesztést 9%-uk hajtott végre, addig 22,4% nem végzett beruházást a korlátozások idején. A vizsgált nemzetgazdasági ágban a 2020–2021-ben jelentős beruházások voltak a tárgyi eszközök változása alapján.

2. ábra

A szakágazati tárgyieszköz-beruházás változása az előző évhez képest
Sectoral tangible asset investment rate in %



Forrás: saját szerkesztés az ORBIS adatbázis alapján.

A 2. ábra az egyes szakágazatok tárgyieszköz-beruházásának változását mutatja az előző évhez képest.

Szálláshely-szolgáltatás

A tárgyieszköz-beruházás 2021-ben a szálláshelyek közül az *üdülők* és az *egyéb szálláshelyek* esetében kiemelkedően, a *szállodák* esetében pedig mérsékelten növekedett. A *kempingeknél* a tárgyieszköz-beruházás 20%-os (egy vállalat jelentős tárgyieszköz-leírásával magyarázható) visszaesése után a legalacsonyabb mértékben, 10–12%-kal emelkedett. Az *üdülő* és az *egyéb szálláshely* szakágazatokban a mérsékeltebb beruházási összeg ellenére kiemelkedett a tárgyi eszközök növekedése (Melléklet M4. táblázat). A vállalati medián beruházási intenzitás a Covid19-válság első évében nem esett vissza jelentősen, sőt 2021-ben nagymértékben nőtt az üdülési szektorban (4–6-ról 10%-ra) és a kempingeknél (3–4-ről 8%-ra) (M5. táblázat), tehát egyes vállalatok szintjén növekedtek a beruházások, amelyben jelentős szerepük lehetett az állami támogatásoknak.

Vendéglátás

A vendéglátásban az *éttermi, mozgó vendéglátás* szakágazatban 2020-ban 21%-kal nőtt a tárgyi eszközök értéke (Melléklet M6. táblázat). A Covid19-válság első évében a *rendezvényi étkeztetésben, az italszolgáltatásban* és az *egyéb vendéglátásban* jelentősen visszaesett a beruházási intenzitás (M6. táblázat), de 2021-ben mindegyik szakágazatban helyreállt. A vállalati szintű mediánértékek 2020-ban szintén visszaestek: a *rendezvényi étkeztetésben* 14-ről 7, az *éttermi és mozgó vendéglátásban* 14-ről 10, az *egyéb vendéglátásban* 13-ről 10, az *italszolgáltatásban* pedig 5-ről 2%-ra (M5-6. táblázat). Összességében a vendéglátásban a kereslet Covid19-válság miatti visszaesésével a beruházások is elmaradtak.

Immunitásvizsgálat a vállalatmegszüntetésekön keresztül

A 2. táblázatban a 2018. január 1-je előtt alapított, megszűnt, illetve működő cégek számát mutatjuk be éves bontásban, szakágazatonként. A vendéglátásban közel négyszer annyi céget vizsgáltunk, mint a szálláshely-szolgáltatásban. Az egyes években megszűnt vállalatok teljes sokaságon belüli százalékos arányainak összehasonlításához Z-tesztet használtunk, és a szignifikáns különbségeket csillagokkal jelöltük a különböző szignifikanciaszintek mellett.

A 3. ábra megmutatja, hogy egy-egy évben hány százalékát szüntették meg a vizsgált vállalatoknak. A *vendéglátásban* a megszűnések aránya szignifikánsan növekedett 2016 és 2019 között, majd 2020-ról 2021-re csökkent, ami részben a Covid19-válság során meghirdetett állami támogatásokkal és a fizetési moratóriummal magyarázható. A csőd eljárások, felszámolások és végelszámolások átfutási ideje 1-2 év, így a 2022. évi kiugró érték (1%-os szignifikanciaszinten igazolva) arra utal, hogy

a vendéglátásban a megszüntetések már 2021-ben megkezdődhettek. A *szálláshely-szolgáltatásban* 2019-től nőtt a megszünt cégek száma és aránya, ami 2022-ben érte el a csúcspontját, és ez a változás 2021-hez képest 1%-os szignifikanciaszinten igazolt.

2. táblázat

A 2017 és 2023 között megszüntetett cégek száma és aránya éves bontásban
Number and annual percentage of firms closed between 2017 and 2023

Szektorok	Megszünt cégek						Működő cégek	Teljes sokaság
	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
	Szám							
Szálláshely	68	103	95	110	117	240	214	3 291
Vendéglátás	375	511	697	616	593	1 439	1 074	11 098
Összesen	443	614	792	726	710	1 679	1 288	14 389
	Aránya, %							
Szálláshely	1,6	2,5**	2,3	2,8	3,0	6,4**	6,1	
Vendéglátás	2,3	3,2**	4,5**	4,2*	4,2	10,6**	8,8**	

Megjegyzés: Z-teszt statisztikai eljárást futtattunk, amely során azt vizsgáltuk, hogy az adott évi megszüntetési arány szignifikánsan különbözik-e az előző évitől.

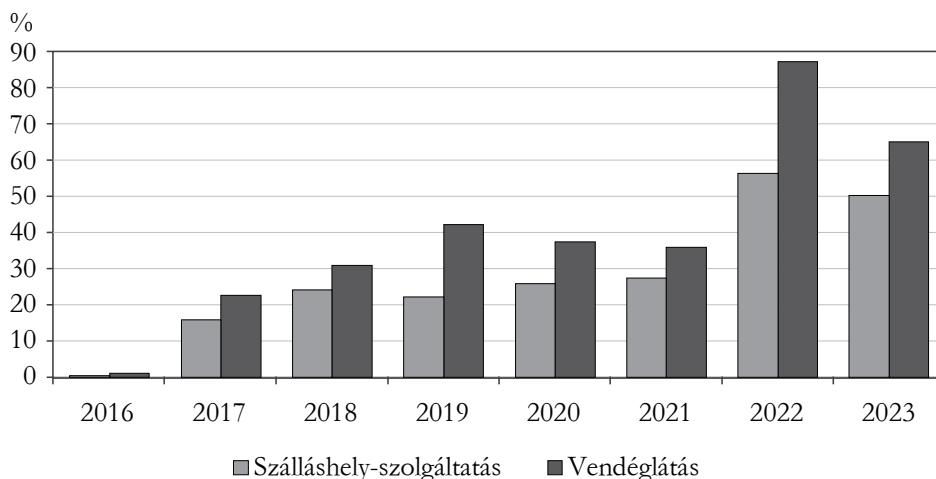
* Az előző évhez képest az arány változása szignifikáns $p < 0,1$ esetében.

** Az előző évhez képest az arány változása szignifikáns $p < 0,01$ esetében.

Forrás: saját szerkesztés az ORBIS-adatbázis alapján.

3. ábra

A megszüntések ágazati aránya a vizsgált sokaságból a 2018. január 1-je előtt alapított cégek esetében
Number of terminations in proportion to the examined population 01 January 2018 in the case of companies founded before



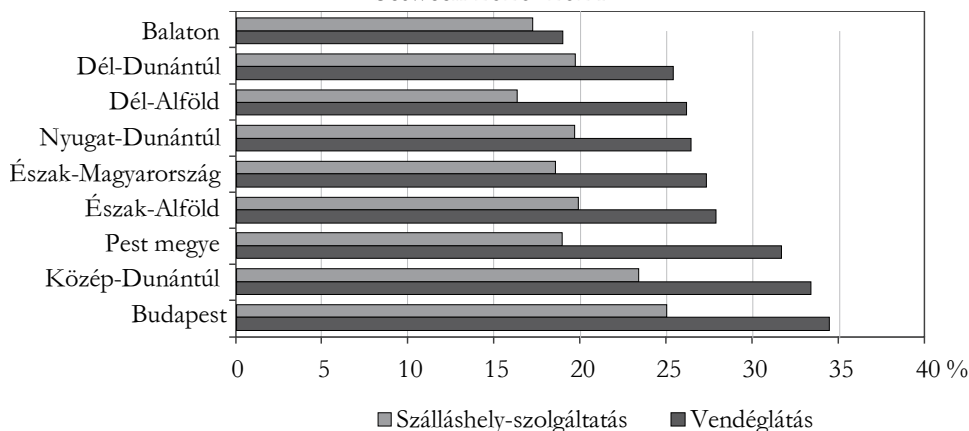
Forrás: saját szerkesztés az ORBIS-adatbázis alapján.

Az immunitás területi sajátosságai

A vállalkozások immunitását földrajzi elhelyezkedés és közigazgatási településkategória szerint is vizsgáltuk. Az 4. ábrán a 2020 és 2024 között megszűnt vállalkozások arányát mutatjuk földrajzi egységenként, a vendéglátásban megszűnt cégek alapján rendezve. A földrajzi megoszlás alapján egyértelmű, hogy székhely szerint a *vendéglátásban* a Balaton térségi vállalkozások esetében a legalacsonyabb a megszűnt cégek aránya (19%), míg a legtöbb cég Budapesten (34,4%) és a fővárost a Balatonnal összekötő Közép-Dunántúlon (33,4%) szűnt meg. A fővárosi agglomerációt magában foglaló Pest vármegye (31,7%) a harmadik helyen van a megszűnt vendéglátóipari cégek aránya szerint. A 2020 és 2024 között megszűnt Balaton térségi és budapesti székhelyű cégek aránya előbbi javára szignifikánsan eltér (Z-teszt 1%-os szignifikanciaszint mellett). Ennek oka, hogy Budapesten a vendéglátást és a szálláshely-szolgáltatást egyaránt jelentősen sújtotta a külföldi vendégek számának visszaesése (KSH 2020). A többi földrajzi egység esetében a vendéglátásban megszűnt társaságok aránya 25,4 és 27,9% közötti.

4. ábra

A 2020 és 2024 között megszűnt cégek területi aránya
Territorial distribution based on the proportion of companies closed between 2020–2024



Forrás: saját szerkesztés az ORBIS adatbázis alapján.

A *szálláshely-szolgáltatásban* is hasonló a sorrend: míg legalacsonyabb arányban Dél-Alföldön (16,3%) és a Balaton térségében (17,2%) szűntek meg cégek, addig a legmagasabb arányban Budapesten (25%) és Közép-Dunántúlon (23,4%). A többi földrajzi egységben a megszűnt társaságok aránya 18,5 és 19,9% közötti. A szálláshely-szolgáltatás esetében is a Z-teszt szignifikáns különbséget mutat a Budapest és a Balaton térsége között.

Budapest és a Balaton között a vállalkozások megszűnésében mutatkozó szignifikáns eltérést „Balaton-effektusnak” neveztük el. Ennek oka lehet, hogy a lezárások idején, aki tehetett, a járvány elől átmenetileg saját balatoni nyaralóba vagy

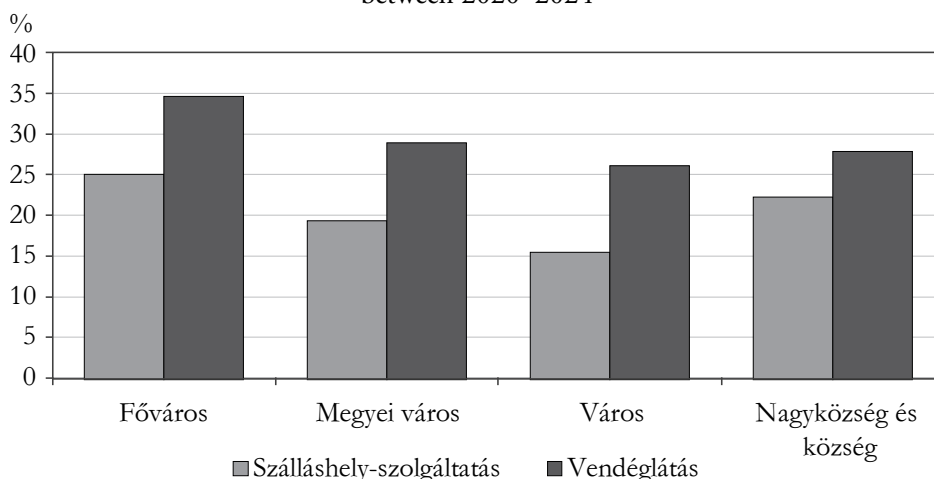
tartósan bérelt ingatlanba költözött. Ezt támasztja alá Fekete et al. (2021) megállapítása, miszerint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben a településvezetők becslése szerint a kijárási korlátozások ideje alatt az üdülőtulajdonosok átlagosan 26%-a költözött huzamosabb időre a térségbe. A KSH (2020) kiemeli, hogy a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma legnagyobb mértékben Budapesten csökkent, míg az országos forgalom Balaton turisztikai régióra jutó aránya a belföldi és a külföldi vendégek esetében egyaránt nőtt. Összegezve, a vendéglátás esetében a Balaton térségi székhelyű vállalkozások immunisabbnak bizonyultak, és a Covid19-válság legnagyobb mértékben a budapesti és a közép-dunántúli székhelyű vállalkozásokat sújtotta.

Közigazgatási településkategória szerint

Az 5. ábra alapján a *vendéglátásban* 2020 és 2024 között míg a városokban (974 vállalkozás, 26%) volt a legalacsonyabb, addig a fővárosban (1891 vállalkozás, 34,4%) a legmagasabb a megszűnt vállalkozások aránya. A 8,4 százalékpontos eltérés – Z-tesztel vizsgálva 1%-os szignifikanciaszint mellett – szignifikáns különbséget mutatott. Ehhez hasonlóan a *szálláshely-szolgáltatás* esetében is a fővárosban volt a legmagasabb a megszűnések aránya (273 vállalkozás, 25%), míg a városokban a legalacsonyabb (172 vállalkozás, 15,5%). A Z-teszt alapján ez a különbség is szignifikáns. Összegezve, közigazgatási egység szerint vizsgálva a turizmusban míg a fővárosi székhelyű vállalkozások szűntek meg a legnagyobb, addig a városokban működő vállalkozások a legkisebb arányban, így a városokban működő vállalkozások immunisabbnak bizonyultak.

5. ábra

A 2020 és 2024 között megszűnt cégek közigazgatási egység szerinti aránya
Distribution by administrative unit based on the proportion of companies closed
between 2020–2024



Forrás: saját szerkesztés az [1] adatai alapján.

Következtetések

A kutatásban a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ág szakágazatainak a Covid19-járvány nyomán kirobbant polikrízis alatti működését az ORBIS adatbázis 2016 és 2023 között rendelkezésre álló információi alapján vizsgáltuk. A kutatás fókuszja a cégek immunitása volt, melyet a megszűnt cégek arányával jellemeztünk földrajzi elhelyezkedés és közigazgatási besorolás szerint. Az eltérések szignifikanciáját Z-statisztikai teszttel igazoltuk. A kutatás során a vállalati szintű adatokat egyrészt mediánértékekkel vizsgáltuk, másrészt az árbevétel és az EBIT értékét szakágazati szinten aggregáltuk, és kiszűrtük az inflációs hatást, valamint elemeztük a beruházások intenzitását is.

A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy a szálláshely-szolgáltatás ágazatban a szállodák szenvedték el a legnagyobb árbevétel-csökkenést 2020-ban, az egyéb szálláshelyek vesztesége kisebb volt, sőt az utóbbiak 2022-ben már 41%-os növekedést könyvelhettek el. A kempingek a Covid19-járvány egyik nyertesének tekinthetők, hiszen annak ellenére, hogy 2020-ban árbevételük visszaesett és utána is csak mérsékelten növekedett, az EBIT-értékük 2021-ben és 2022-ben is jelentősen emelkedett. A vendéglátás ágazatban a rendezvényi étkeztetés és az italszolgáltatás jelentősen visszaesett, de 2022-re mindkettő szakágazat helyreállt, amit az EBIT-növekedésük is mutat. A szálláshely-szolgáltatás ágazat beruházási aránya mérsékelten nőtt, kivéve az alacsony intenzitású kemping szakágazatot. A Covid19-járvány alatt megvalósított kormányzati támogatások és beruházási programok ugyan differenciáltan, de jelentős szerepet játszhattak a vállalkozások túlélésében és fejlesztésében, tehát erősítették a rezilienciájukat (Gonda 2022).

A vizsgált időszakban a szálláshely-szolgáltatás és a vendéglátás ágazatokban a vállalatok megszűnésének aránya szignifikáns területi eltérést mutatott. Például a szállodák esetében különösen kedvezőtlen volt a helyzet Budapesten, ahol a szigorú lezárások és a külföldi turisták elmaradása miatt a bevételek jelentősen csökkentek, és több nagy szállodalánc sem tudta helyreállítani a Covid19-válság előtti eredményességét 2022-re. „Balaton-effektusként” jellemezhető, hogy 2020 és 2023 között míg a Balaton turisztikai régió vizsgált vállalkozásai esetében volt a legalacsonyabb a megszűnt cégek aránya (19,0%), addig a legtöbb vállalat Budapesten (34,4%) fejezte be a működését. A Covid19-járvány alatt sokan „leköltöztek” a Balatonra, továbbá a számos kellemetlenséggel (tesztek, karantén) járó külföldi utazások helyett a hazai lakosság inkább a belföldi desztinációkat részesítette előnyben, ezáltal is erősítve a magyar tengert övező térség turisztikai szerepét.

Kutatásunk számos, további és mélyebb vizsgálatra érdemes jelenséget tárt fel. Többek között rámutatott, hogy az eddig kevesebb figyelmet kapott kemping szakágazat jelentős mértékben növelte eredményességét. Az okok megismerése érdekében javasoljuk empirikus vizsgálatot feltárni a 2020 és 2022 közötti időszakban a kempingek esetében történt változásokat. Hasonlóan megválaszolendő az a kérdés

a vendéglátás ágazat esetében, hogy az italszolgáltatásra szakosodott cégek csökkenő árbevételük ellenére növelni tudták az eredményességüket. Kérdés továbbá, hogyan szervezte át működését, és milyen innovatív megoldásokat alkalmazott a vizsgált ágazat a Covid19-válság hatására. És végül, de nem utolsósorban fontos lenne azt is megvizsgálni, hogy az egyes szakágazatok milyen forrásból és milyen típusú tárgyeszköz-beruházásokat hajtottak végre, és ezekre mennyi támogatást kaptak.

Tekintettel a vizsgált nemzetgazdasági ág súlyára és társadalmi szerepére, azt a „Turizmus 2.0” címet viselő, a Magyar Turisztikai Ügynökség által gondozott, éppen a Covid19-világjárvány alatt (2021) és azzal összefüggésben napvilágot látott, a „Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030” című dokumentum kiegészítése az adatvezérelt ágazatirányítást a 12 legfontosabb irányvonal egyikeként nevezi meg. Véleményünk szerint a jelen tanulmányban bemutatott vizsgálat kiszélesítése hozzájárulhatna a Nemzeti Turisztikai Adatszolgáltató Központ (NTAK) információira épülő döntéselőkészítéshez. Akár folyamatosan, éves rendszerességgel, akár bizonyos időközönként a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ág ágazatait és szakágazatait képező vállalatok beszámolóinak elemzése hatékonyan támogatná a turizmus hazai irányítását, a külföldi cégekre is kiterjedő vizsgálat pedig a nemzetközi összehasonlítást tenné lehetővé.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányban közétett eredmények megszületéséhez a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap (NKFIH OTKA K134877 projekt) és az MTA 2021-es, nagy kockázatú, a Post-Covid jelenségek kutatására kiírt pályázati támogatása (MTA PC-II-17/1/2022. projekt) egyaránt hozzájárult.

Melléklet

M1. táblázat

A szakágazati szinten aggregált árbevétel és EBIT változása a 2019. évihez képest
The sector level change of the aggregate turnover and EBIT compared to the previous year

(%)

Szakágazat	Árbevétel			EBIT		
	értékének változása					
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Szállodai szolgáltatás	-56	-41	5	-141	-88	-61
Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás	-30	-11	15	5	-27	35
Kempingszolgáltatás	-25	-14	31	-295	307	553
Egyéb szálláshely-szolgáltatás	-6	13	41	-27	228	91
Éttermi, mozgó vendéglátás	-27	-6	10	-75	45	23
Rendezvényi étkeztetés	-51	-29	0	-185	-50	25
Egyéb vendéglátás, azaz konyhaüzem ételszolgáltatása, ételszállítás, üzemi étkeztetés	-27	-7	4	-67	16	31
Italszolgáltatás	-34	-20	-1	-204	73	93

M2. táblázat

Vállalati éves árbevétel-változás az előző évhez képest, mediánértékek
Median value of the change in annual corporate turnover compared to the previous year

(%)

TEÁOR-kód	Szakágazat	2018	2019	2020	2021	2022
55.10	Szállodai szolgáltatás	13	8**	-32**	25**	50**
55.20	Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás	9	8**	-28**	21**	30
55.30	Kempingszolgáltatás	16	10**	-19**	19**	36
55.90	Egyéb szálláshely-szolgáltatás	9	10**	-13**	16**	30
56.10	Éttermi, mozgó vendéglátás	21	12**	-21**	27**	36**
56.21	Rendezvényi étkeztetés	18	11**	-47**	21**	31
56.29	Egyéb vendéglátás	10	10**	-20**	20**	39
56.30	Italszolgáltatás	9	9**	-27**	12**	45**

* Az előző évhez képest a medián változása szignifikáns $p < 0,1$ esetében.

** Az előző évhez képest a medián változása szignifikáns $p < 0,05$ esetében.

Megjegyzés: Árbevétel változás egy adott vállalat esetében: $\text{Nettó árbevétel}_t / \text{Nettó árbevétel}_{(t-1)} - 1$.

A Wilcoxon signed-rank tesztet futtattunk, amelyet párosított minták közötti különbségek vizsgálatára használnak. A teszt célja annak megállapítása, hogy van-e szignifikáns különbség a két év (két minta) mediánja között. A változásokat az egyes évek mediánértékeit az előző évihez viszonyítva vizsgáltuk, így 2018-ra vonatkozóan nem volt lehetőségünk változások elemzésére.

M3. táblázat

A vállalati éves EBIT-hasonkulcsok változásának mediánértéke az előző évihez képest

Median value of the change in annual corporate EBIT margins compared to the previous year

TEÁOR-kód	Szakágazat	2018	2019	2020	2021	2022
55.10	Szállodai szolgáltatás	9,0	7,7**	1,3**	8,0**	10,6**
55.20	Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás	5,1	5,3*	0,8**	6,9**	8,5**
55.30	Kempingszolgáltatás	5,8	10,2	5,8	11,7*	7,0
55.90	Egyéb szálláshely-szolgáltatás	4,7	5,2	4,2	8,7**	8,6**
56.10	Éttermi, mozgó vendéglátás	3,7	3,9**	1,6**	8,0**	4,3**
56.21	Rendezvényi étkeztetés	2,7	2,6	0,3**	3,9*	2,0
56.29	Egyéb vendéglátás	2,3	2,4	0,9**	3,5**	3,1
56.30	Italszolgáltatás	1,4	1,8**	-6,4**	1,4**	1,4**

* Az előző évhez képest a medián változása szignifikáns $p < 0,1$ esetében.

** Az előző évhez képest a medián változása szignifikáns $p < 0,05$ esetében.

Megjegyzés: az EBIT-hasonkulcsot egy adott vállalat esetében az Üzemi szintű eredmény/Nettó árbevétel_T arányként számítottuk.

A Wilcoxon signed-rank tesztet futtattunk, amelyet párosított minták közötti különbségek vizsgálatára használnak. A teszt célja annak megállapítása, hogy van-e szignifikáns különbség a két minta (két év) mediánja között. A változásokat az egyes évek mediánértékeit az előző évihez viszonyítva vizsgáltuk, így 2018-ra vonatkozóan nem volt lehetőségünk változások elemzésére.

M4. táblázat

A szakágazati szintű tárgyeszköz-beruházás összege (aggregált nominális értéke) a tárgyeszköz-állomány és az értékcsökkenés alapján számítva

The sector level annual fixed asset investment amount (aggregate nominal value) calculated on the basis of the stock of tangible fixed assets and the value of depreciation and amortisation

Szakágazat	2020	2021	2022	Összesen
Szállodai szolgáltatás	82 862 031	105 531 254	178 331 869	366 725 154
Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás	3 471 603	13 553 629	12 124 078	29 149 310
Kempingszolgáltatás	-1 102 226	460 612	555 138	-86 476
Egyéb szálláshely-szolgáltatás	8 998 875	11 354 566	11 369 454	31 722 896
Összesen				427 510 884
Éttermi, mozgó vendéglátás	45 162 766	71 651 284	89 090 959	205 905 009
Rendezvényi étkeztetés	-82 522	645 248	909 528	1 472 254
Egyéb vendéglátás	1 501 524	7 136 687	7 029 545	15 667 756
Italszolgáltatás	1 234 796	3 985 868	5 203 327	10 423 991
Összesen				233 469 010

Megjegyzés: a táblázatban szereplő összegek mutatják a teljes beruházás mértékét az egyes szakágazatokban.

M5. táblázat

Vállalati éves tárgyi eszköz-beruházás, mediánértékek

Median value of the annual corporate fixed asset investment

(%)

TEÁOR-kód	Szakágazat	2018	2019	2020	2021	2022
55.10	Szállodai szolgáltatás	5	8	6	6	6
55.20	Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás	4	6	7	10	7
55.30	Kempingszolgáltatás	4	3	3	8	3
55.90	Egyéb szálláshely-szolgáltatás	9	11	9	9	6
56.10	Éttermi, mozgó vendéglátás	12	14	10	13	15
56.21	Rendezvényi étkeztetés	16	14	7	15	41
56.29	Egyéb vendéglátás	13	13	10	10	14
56.30	Italszolgáltatás	4	5	2	4	6

Megjegyzés: Egy vállalat tárgyi eszköz-beruházásának számítását a Módszertan fejezetben vezettük le.

M6. táblázat

A szakágazati szintű aggregált éves tárgyi eszköz-beruházás változása

The sector level annual fixed asset investment

(%)

Szakágazat	2016-ról 2017-re	2017-ről 2018-ra	2018-ról 2019-re	2016-ról 2019-re	2019-ről 2020-ra	2020-ról 2021-re	2021-ről 2022-re	2019-ről 2022-re
Szállodai szolgáltatás	14,06	14,39	21,41	56,18	8,03	9,78	15,55	36
Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás	14,01	17,33	11,94	47,46	8,40	31,73	22,51	71
Kemping-szolgáltatás	10,69	4,49	3,34	18,97	-19,21	10,53	12,19	-2
Egyéb szálláshely-szolgáltatás	14,42	18,92	22,55	63,13	25,31	26,68	22,08	89
Éttermi, mozgó vendéglátás	17,15	23,03	23,74	70,25	21,27	30,61	31,98	97
Rendezvényi étkeztetés	17,22	16,88	11,29	48,42	-2,73	24,30	30,65	49
Egyéb vendéglátás, azaz konyhaüzem ételszolgáltatása, ételszállítás, üzemi étkeztetés	14,19	16,65	26,53	58,72	6,38	31,89	26,92	67
Italszolgáltatás	13,98	26,10	20,01	64,25	7,03	23,93	28,45	59

Megjegyzés: Egy vállalat tárgyi eszköz-beruházásának számítását a Módszertan fejezetben vezettük le.

IRODALOM

- ANGUERA-TORRELL, O.–VIVES-PEREZ, J.–AZNAR-ALARCÓN, J. P. (2021): Urban tourism performance index over the Covid-19 pandemic *International Journal of Tourism Cities* 7 (3): 622–639. <https://doi.org/10.1108/IJTC-09-2020-0206>
- ARMSTRONG, H. W.–READ, R. (2018): The impact of the 2008 global crisis on small economies in the Caribbean *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies* 43 (3): 394–416. <https://doi.org/10.1080/08263663.2018.1513718>
- BARBE, D.–PENNINGTON-GRAY, L.–SCHROEDER, A. (2018): Destinations' response to terrorism on Twitter *International Journal of Tourism Cities* 4 (4): 495–512. <https://doi.org/10.1108/IJTC-04-2018-0027>
- BIANCHI, R. V.–MILANO, C. (2024): Polycrisis and the metamorphosis of tourism capitalism *Annals of Tourism Research* 104: 103731. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2024.103731>
- BOD, P. Á. (2020): Európa gazdasága a vírus után: legyengül vagy immunitást szerez? *Közgazdaság* 15 (3): 5–17. <https://doi.org/10.14267/RETP2020.03.01>
- BOROS, L.–KOVALCSIK, T. (2021): A Covid19-járvány hatása a budapesti Airbnb-piacra *Területi Statisztika* 61 (3): 380–402. <https://doi.org/10.15196/TS610306>
- CANDIA, S.–PIRLONE, F. (2022): Tourism environmental impacts assessment to guide public authorities towards sustainable choices for the post-covid era *Sustainability* 14 (1): 18. <https://doi.org/10.3390/su14010018>
- CASTRO, R.–MOREIRA, A. C. (2024): Unveiling paradoxes: navigating SMEs readiness in the post-pandemic normality *Cogent Business & Management* 11 (1): 2330114. <https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2330114>
- CHENG, D.–LIU, K.–QIAN, Z.–CHEN, Z.–MAO, H. (2022): Study on survival and sustainable development of small-and medium-sized tourism and hospitality enterprises in Macao based on regional soft environment and competitive advantage *Frontiers in Psychology* 12: 817695. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.817695>
- COLMEKCIOGLU, N.–DINEVA, D.–LU, X. (2022): “Building back better”: the impact of the Covid-19 pandemic on the resilience of the hospitality and tourism industries *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 34 (11): 4103–4122. <http://dx.doi.org/10.1108/IJCHM-12-2021-1509>
- DEL MAR ALONSO-ALMEIDA, M.–GIGLIO, C.–IAZZOLINO, G. (2024): A cross-country analysis of decision-making factors influencing tourists' shift towards circular destinations in EU-27 *Socio-Economic Planning Sciences* 94: 101955. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.101955>
- DRAMMEH, F. Y. (2024): Managing tourism during the Covid-19 pandemic. A systematic review of crisis management in the tourism industry *Cogent Social Sciences* 10 (1): 2311955. <https://doi.org/10.1080/23311886.2024.2311955>
- DUMIČIĆ, K.–MIKULIĆ, J.–ČASNI, A. Č. (2017): Tourism spending behaviour before and after the 2008 financial crisis: A dynamic panel investigation *Tourism Economics* 23 (1): 223–228. <https://doi.org/10.5367/te.2015.0528>
- DUPUY, A. R. (1972): L'urgence de la protection de la nature en Algérie *Biological Conservation* 4 (2): 102–106. [https://doi.org/10.1016/0006-3207\(72\)90007-9](https://doi.org/10.1016/0006-3207(72)90007-9)

- DURO, J. A.–OSÓRIO, A.–PEREZ-LABORDA, A. (2023): Competition for domestic tourism in the Covid-19 pandemic: A characterization using a contest model *Tourism Economics* 29 (2): 378–391. <https://doi.org/10.1177/13548166211049870>
- DWYER, L.–FORSYTH, P.–SPURR, R. (2006): Effects of the SARS crisis on the economic contribution of tourism to Australia *Tourism Review International* 10 (1-2): 47–55. <http://dx.doi.org/10.3727/154427206779307231>
- FEKETE, K.–DOMBI, G.–OLÁH, M. (2021): Önkormányzati válságkezelés a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben, a Covid19-járvány első hullámában *Területi Statisztika* 61 (3): 337–355. <https://doi.org/10.15196/TS610304>
- FEKETE-FÁBIÁN, Z.–JÁNOSI, D. (2022): A 2008. és a 2020. évi válság hatása a hazai munkaerőpiacra és turizmusra *Területi Statisztika* 62 (2): 135–165. <https://doi.org/10.15196/TS620201>
- GAJDZIK, B.–WOLNIAK, R.–NAGAJ, R.–ŽUROSKAITĖ-NAGAJ, B.–GREBSKI, W. W. (2024): The influence of the global energy crisis on energy efficiency: A comprehensive analysis *Energies* 17 (4): 947. <https://doi.org/10.3390/en17040947>
- GONDA, T. (2022): Turizmus és reziliencia *Turizmus Bulletin* 22 (2): 27–36. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2022v22n2.3>
- GOODRICH, J. N. (2002): September 11, 2001 attack on America: a record of the immediate impacts and reactions in the USA travel and tourism industry *Tourism Management* 23 (6): 573–580. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00029-8](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00029-8)
- GUPTA, S.–KUSHWAHA, P. S.–BADHERA, U.–SINGH, R. K. (2024): Managing tourism and hospitality industry during pandemic: analysis of challenges and strategies for survival *Benchmarking: An International Journal*. <https://doi.org/10.1108/BIJ-11-2023-0806>
- HALL, C. M. (2010): Crisis events in tourism: subjects of crisis in tourism *Current Issues in Tourism* 13 (5): 401–417. <https://doi.org/10.1080/13683500.2010.491900>
- HARCHANDANI, P.–SHOME, S. (2021): Global tourism and Covid-19: an impact assessment *Tourism: An International Interdisciplinary Journal* 69 (2): 262–280. <http://dx.doi.org/10.37741/t.69.2.7>
- HIGGINS-DESBOLLES, F. (2024): The end of tourism? Contemplations of collapse *Journal of Tourism Futures*. <https://doi.org/10.1108/JTF-11-2023-0259>
- HINEK, M. (2020): A turizmus közvetlen hozzájárulása a magyar gazdaság teljesítményéhez: a Turizmus Szatellit Számlák fejlesztésének alternatívái *Turizmus Bulletin* 20 (Különszám): 45–52. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2020v20n4.4>
- HOVARDAOGLU, O.–CALISIR-HOVARDAOGLU, S. (2024): Survival strategies of local small and medium tourism enterprises (SMTEs) in Covid-19 pandemic in heritage tourism sites in Turkey *PASOS Revista de Turismo y Patrimonio Cultural* 22 (1): 125–145. <http://dx.doi.org/10.25145/j.pasos.2024.22.008>
- HUANG, Y.–FENG, M.–LI, X. (2024): Not just survive, but thrive: examining livelihood capital, poverty reduction, and sustainable development in ethnic tourism destinations *Cornell Hospitality Quarterly*. <https://doi.org/10.1177/19389655241254979>
- JÁSZBERÉNYI, M.–ÁSVÁNYI, K.–KÖKÉNY, L.–KOVÁCS, B.–SIMON, A. (2021): *Válságkezelés a turizmusban* Turizmus Kft., Budapest.
- KOH, E. (2020): The end of over-tourism? Opportunities in a post-Covid-19 world *International Journal of Tourism Cities* 6 (4): 1015–1023. <https://doi.org/10.1108/IJTC-04-2020-0080>

- LAWRENCE, M.–HOMER-DIXON, T.–JANZWOOD, S.–ROCKSTÖM, J.–RENN, O.–DONGES, J. F. (2024): Global polycrisis: the causal mechanisms of crisis entanglement *Global Sustainability* 7 (e6): 1–16. <https://doi.org/10.1017/sus.2024.1>
- MAO, C. K.–DING, C. G.–LEE, H. Y. (2010): Post-SARS tourist arrival recovery patterns: an analysis based on a catastrophe theory *Tourism Management* 31 (6): 855–861. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.09.003>
- MATLOVIČ, R.–MATLOVIČOVÁ, K. (2024): Polycrisis in the anthropocene as a key research agenda for geography: ontological delineation and the shift to a postdisciplinary approach *Folia Geographica* 66 (1): 5–33.
- MICHALKÓ, G. (2023): *A turizmus esszenciája* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MICHALKÓ, G.–NÉMETH, J.–BIRKNER, Z. (2022a): Lezárástól az újraindulásig: a Covid19-járvány hatása a magyar lakosság utazásaira és a turizmusbiztonsággal kapcsolatos percepcióira. In: MICHALKÓ, G.–NÉMETH, J.–BIRKNER, Z. (szerk.): *Turizmusbiztonság, járvány, geopolitika* pp. 115–127., Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft., Budapest.
- MICHALKÓ, G.–NÉMETH, J.–TOKODI, P.–KAMAL ABBOUD, T.–BIRKNER, Z. (2022b): The potential of the Visegrad cooperation (V4) for the safe restarting of tourism in the region following the Covid-19 epidemic *Scientia et Securitas* 2 (4): 452–458. <https://doi.org/10.1556/112.2021.00062>
- MICHALKÓ, G.–RÁTZ, T.–SZALAI, K. (2023): A válságproblematika felértékelődése a totális turizmus korában. In: SZALAI, K.–MICHALKÓ, G.–RÁTZ, T. (szerk.): *A turizmus válságjelenségei* pp. 9–16., Kodolányi János Egyetem, CSFK Földrajztudományi Intézet, Magyar Földrajzi Társaság, Budapest. <http://dx.doi.org/10.15201/TA12-1>
- MIN, J. C.–LIM, C.–KUNG, H. H. (2011): Intervention analysis of SARS on Japanese tourism demand for Taiwan *Quality & Quantity* 45: 91–102. <http://dx.doi.org/10.1007/s11135-010-9338-4>
- MISINI, S.–TOSUNI, G. (2023): An analysis of the impact of external shocks on the economic performance index of the European Union countries: the case of the Russian invasion of Ukraine *Journal of Governance & Regulation* 12 (4): 313–325. <https://doi.org/10.22495/jgrv12i4siart11>
- PAJROK, A. (2022): A Covid19 és ellensúlyozása érdekében hozott központi ágazati intézkedések hatásai a szállodaiparra – a magyar szállodaipari szereplők körében végzett empirikus vizsgálat eredménye *Controller Info* 10 (2): 13–19. <https://doi.org/10.24387/CI.2022.2.3>
- PAULE-VIANEZ, J.–ORDEN-CRUZ, C.–VÉLEZ-SERRANO, D. (2024): Influence of economic policy uncertainty on tourism SME performance: the Spanish case *Tourism Planning & Development* 21 (2): 223–244. <https://doi.org/10.1080/21568316.2023.2242311>
- RATHER, R. A. (2021): Monitoring the impacts of tourism-based social media, risk perception and fear on tourist's attitude and revisiting behaviour in the wake of Covid-19 pandemic *Current Issues in Tourism* 24 (23): 3275–3283. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1884666>
- RUKUMNUAYKIT, P.–PHOLPHIRUL, P.–KWANYOU, A. (2022): Business survival in times of Covid-19: empirical evidence from tourism enterprises in Thailand *Global Business Review* <https://doi.org/10.1177/09721509221116002>

- SAUS-SALA, E.–FARRERAS-NOGUER, M. À.–ARIMANY-SERRAT, N.–COENDERS, G. (2024): Financial analysis of rural tourism in Catalonia and Galicia pre-and post Covid-19 *International Journal of Tourism Research* 26 (4): 1–14.
<https://doi.org/10.1002/jtr.2698>
- SEBASTIAN, R.–KOTTEKKADAN, N. N.–HARISH, P.–THOMAS, T. K.–LYE, V. W. E. (2023): The „new great depression” an Omen for tourism? *International Journal of Tourism Policy* 13 (4): 381–387. <https://doi.org/10.1504/IJTP.2023.132228>
- SEQUEIRA, N.–MOTA, M.–COSTA, R.–LUTY, P. (2023): The influence of the Covid-19 crisis on financial statements manipulations in the Portuguese wine and tourism sector. In: ABREU, A. et al. (eds): *Advances in Tourism, Technology and Systems – Selected Papers from ICOTTS 2023*, Volume 1. pp. 483–493., Springer Nature Singapore, Singapore.
- SEYFI, S.–HALL, C. M.–SHABANI, B. (2023): Covid-19 and international travel restrictions: the geopolitics of health and tourism *Tourism Geographies* 25 (1): 357–373.
<https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1833972>
- SHAHZAD, U.–ORSI, B.–SHARMA, G. D. (2024): Managing inflation expectations and the efficiency of monetary policy responses to energy crises *Energy Economics* 133: 107474.
<https://doi.org/10.1016/j.eneco.2024.107474>
- SMERAL, E. (2009): The impact of the financial and economic crisis on European tourism *Journal of Travel Research* 48 (1): 3–13.
<http://dx.doi.org/10.1177/0047287509336332>
- SONG, H.–LIN, S.–ZHANG, X.–GAO, Z. (2010): Global financial/economic crisis and tourist arrival forecasts for Hong Kong *Asia Pacific Journal of Tourism Research* 15 (2): 223–242. <http://dx.doi.org/10.1080/10941661003687431>
- SOÓS, G.–VÁRHELYI, T. (2021): A SARS-CoV2 pandémia hatása a magyarországi szálláshelyekre *Marketing & Menedzsment* 55 (3): 19–31.
<https://doi.org/10.15170/MM.2021.55.03.02>
- SÖNMEZ, S. F.–GRAEFE, A. R. (1998): Influence of terrorism risk on foreign tourism decisions *Annals of Tourism Research* 25 (1): 112–144.
[https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00072-8](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00072-8)
- SUCCURRO, M.–BOFFA, F. (2018): Patenting patterns in the tourism industry: evidence from Italy *International Journal of Tourism Research* 20 (4): 538–541.
<https://doi.org/10.1002/jtr.2203>
- TOBÓN PERILLA, L. N.–URQUÍA GRANDE, E.–CANO MONTERO, E. I. (2022): Economic and organizational impact of Covid-19 on Colombia’s tourism sector *Sustainability* 14 (20): 13350. <https://doi.org/10.3390/su142013350>
- TÓTH, T.–TÓTH, G. (2020): A hazai turizmus néhány feltáratlan területe *Turizmus Bulletin* 20 (Különszám): 53–63. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2020v20n4.5>
- UNITED NATIONS WORLD TOURISM ORGANIZATION [UNWTO] (2023): *International tourism highlights, 2023 edition – the impact of Covid-19 on tourism (2020–2022)*, UNWTO, Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284424986>.
- UNITED NATIONS WORLD TOURISM ORGANIZATION [UNWTO] (2024): *World tourism barometer (May 2024, 22/2)*. UN Tourism, Madrid.
<https://doi.org/10.18111/wtobarometereng>

- WIJAYA, A.–PRAMONO, S. E.–MELATI, I. S.–ZAMZURI, N. H.–HANAFIAH, M. H. (2022): Survival strategy of Indonesian tourism business actors during Covid-19 pandemic *Environment-Behaviour Proceedings Journal* 7 (SI8): 89–94.
<https://doi.org/10.21834/ebpj.v7iSI8.3919>
- YEPEZ, C.–LEIMGRUBER, W. (2024): The evolving landscape of tourism, travel, and global trade since the Covid-19 pandemic *Research in Globalization* 8: 100207.
<https://doi.org/10.1016/j.resglo.2024.100207>

INTERNETES FORRÁSOK

- KORMANY.HU (2020): *Több száz milliárd forint támogatást nyújtott a kormány a turizmus támogatására.*
<https://kormany.hu/hirek/tobb-szaz-milliard-forint-tamogatast-nyujtott-a-kormany-a-turizmus-tamogatasara> (letöltve: 2024. augusztus)
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL [KSH] (2024): *Kis- és középvállalkozások statisztikája TEÁOR 3 számjegyen és KKV kategóriás bontásban a KKV körbe nem tartozó vállalkozásokkal együtt 2018–2020.*
<https://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haDetails.jsp> (letöltve: 2024. augusztus)
- MOODYS (2024): <https://www.moodys.com/web/en/us/capabilities/company-reference-data/orbis.html> (letöltve: 2024. augusztus)

ADATBÁZIS/HONLAP

- ORBIS: <https://orbiseurope-r1.bvdinfo.com/> (letöltve: 2024. május)